

Examen HAVO

2012

tijdvak 1
woensdag 16 mei
13.30 - 16.30 uur

economie

Bij dit examen hoort een uitwerkbijlage.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 27 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 54 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Downloaden, maar...

De popgroep Duploaders heeft de talentenshow Holland Has a Voice gewonnen. Als hoofdprijs heeft een muziekmaatschappij in 2010 haar eerste album uitgebracht. De vraag naar dit album kan worden weergegeven door de vraaglijn Vcd1 in bron 1. Het album is voor € 20 te koop als cd. Snel na het verschijnen van deze cd is het album ook vrij te downloaden via internet. Downloaden van het album is niet helemaal gratis: er zijn kosten, zoals het internetabonnement, tijd en moeite; deze drukken we uit in een prijs van € 2 per gedownload album. De vraag naar de downloadversie wordt weergegeven door de vraaglijn Vdl in bron 1. Als gevolg van het beschikbaar komen van de downloadversie zal naar verwachting de vraag naar de cd kleiner worden. Dit wordt weergegeven door de verschuiving van de vraaglijn van Vcd1 naar Vcd2.

Gebruik bovenstaande tekst en bron 1.

- 3p 1 Maak van onderstaande zinnen een economisch juiste tekst.
De downloadversie van het album is ...(1)... de winkelversie. Het beschikbaar komen van een downloadversie van het album leidt tot een ...(2)... van de totale afzet van het album, doordat ...(3)... In vergelijking met de vraag naar de cd is de vraag naar de downloadversie ...(4)....

Kies uit:

- bij (1) complementair aan / substitueerbaar voor
- bij (2) daling / stijging
- bij (3) de betalingsbereidheid stijgt / de gemiddelde prijs van het album daalt
- bij (4) meer prijselastisch / minder prijselastisch

Duploaders is als beginnende popgroep blij dat de muziekmaatschappij haar eerste album op de markt brengt. De popgroep heeft geen bezwaar dat het album op het internet vrij kan worden gedownload, ook al mist de popgroep daardoor nu een deel van de inkomsten uit auteursrechten.

- 2p 2 Leg uit dat het vrij beschikbaar komen van het eerste album toch kan leiden tot meer inkomsten voor Duploaders.

Naar aanleiding van dit eerste album beweert een econoom:

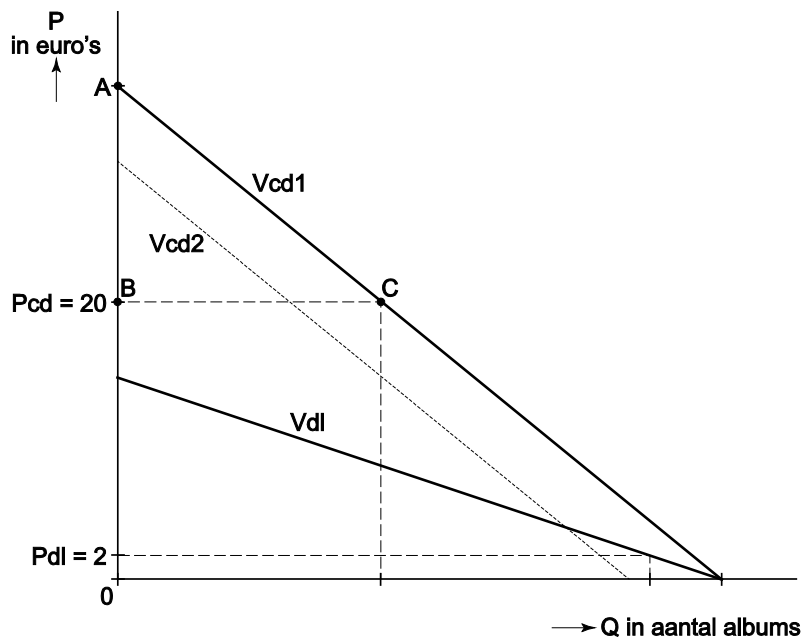
“Door het vrij beschikbaar komen van het album van Duploaders via internet zal het totale consumentensurplus van dit album stijgen, ook al zullen er minder cd's verkocht worden.”

Stel de prijs van de cd blijft € 20, ook nadat de vraag is verschoven naar Vcd2. In de figuur van bron 1 geeft de driehoek ABC het consumentensurplus weer in de uitgangssituatie.

Gebruik bron 1 en de uitwerkbijlage bij de vragen 3 en 4.

- 1p 3 Arceer in de uitwerkbijlage de afname van het consumentensurplus die ontstaat door het beschikbaar komen van de downloadversie.
- 1p 4 Arceer in de uitwerkbijlage het extra consumentensurplus dat ontstaat door het beschikbaar komen van de downloadversie.

bron 1 vraag naar het eerste album van Duploaders

- V_{cd1} = vraag naar de cd-versie in de uitgangssituatie
- V_{cd2} = vraag naar de cd-versie na het beschikbaar komen van de downloadversie
- V_{dl} = vraag naar de downloadversie
- P_{cd} = prijs van de cd-versie
- P_{dl} = prijs van de downloadversie

Opgave 2

Nieuwe crisis en een oud model

uit een krant:

Eeuwenoud economisch model onderzocht

Twee Nederlandse economen hebben een beroemd economisch model uit de achttiende eeuw opnieuw onderzocht. Het economisch model is bedacht door François Quesnay (1694-1774). Quesnay was een Franse arts en zeer geïnteresseerd in de economie. Hij zag een gelijkenis tussen de bloedsomloop in het lichaam en de geldkringloop in een land. Dit inspireerde hem tot het ontwikkelen van het economisch model 'Tableau Economique'.

Mieke en Eef verwerken voor een praktische opdracht gegevens van de Nederlandse economie van 2009 in een vereenvoudigde weergave van de geldkringloop, geïnspireerd door het Tableau Economique. Om deze geldkringloop, zoals weergegeven in bron 2, kloppend te maken, moeten er nog enkele gegevens worden uitgerekend en dient de richting van sommige pijlen nog bepaald te worden.

Op basis van deze kringloop kan het nationaal inkomen bepaald worden.

- 2p **5** Leg uit dat het nationaal inkomen gelijk is aan de som van de toegevoegde waarden.

De geldkringloop uit bron 2 is een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid. Zo gaat in werkelijkheid een deel van alle overheidsbestedingen niet naar bedrijven maar naar gezinnen of naar het buitenland.

- 1p **6** Geef een voorbeeld van een overheidsbesteding die een geldstroom naar het buitenland weergeeft.

De richting van de pijl tussen overheid en financiële instellingen is afhankelijk van het saldo van de overheidsfinanciën.

Gebruik bron 2 bij de vragen 7, 8 en 9.

- 1p **7** Toon met een berekening aan dat het tekort van de overheid 20 (miljard euro) is.
2p **8** Leg uit wat deze uitkomst betekent voor de richting van de pijl.
2p **9** Bereken het bedrag van de particuliere investeringen in miljarden euro's.

Na bestudering van de cijfers in de kringloop van 2009 komen Mieke en Eef tot de conclusie dat Nederlandse gezinnen en bedrijven samen voor een particulier spaaroverschot zorgen. Ze zijn erg benieuwd of de kredietcrisis invloed zal hebben op het nationaal spaaroverschot. Daartoe hebben ze krantenkoppen verzameld die ten tijde van de kredietcrisis zijn verschenen (bron 3).

Gebruik bron 2.

- 2p **10** Bereken het **nationaal** spaaroverschot van 2009 in miljarden euro's.

Gebruik bron 2 en bron 3.

- 2p 11 Maak, met behulp van twee van de vier krantenkoppen in bron 3, van onderstaande tekst een juiste redenering met betrekking tot de Nederlandse economie.

Het particulier spaaroverschot kan verder toenemen, want:

“Uit ...**(1)**... zou kunnen volgen dat gezinnen meer gaan sparen. Bovendien mag op basis van ...**(2)**... verwacht worden dat bedrijven ...**(3)**... gaan investeren.”

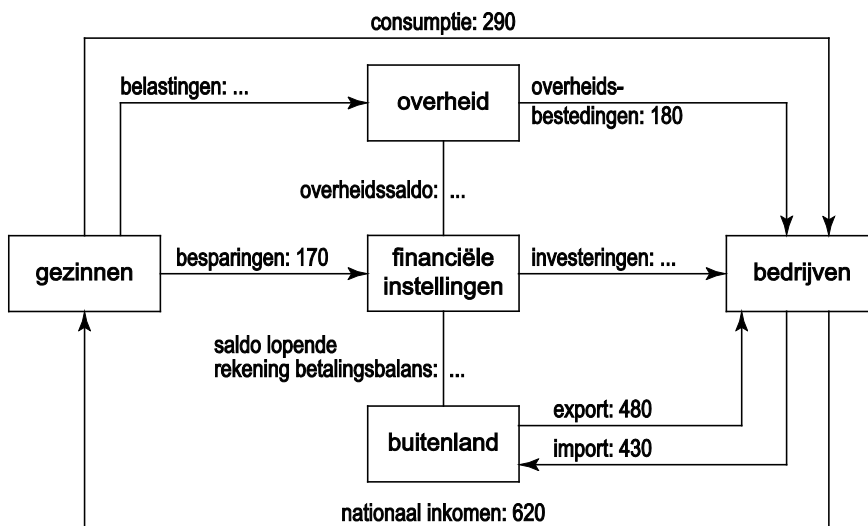
Kies uit:

bij (1) kop 1 / kop 2 / kop 3 / kop 4

bij (2) kop 1 / kop 2 / kop 3 / kop 4

bij (3) meer / minder

bron 2 vereenvoudigde kringloop voor Nederland in 2009

Toelichting

Alle bedragen luiden in miljarden euro's.

bron 3 krantenkoppen over de Nederlandse economie in 2009

kop 1	Méér werkloosheid zorgt voor dalende inkomens
kop 2	Crisis veroorzaakt overcapaciteit bij bedrijven
kop 3	Overheid probeert investeringen in eigen land te stimuleren
kop 4	Consumenten verwachten deflatie

Opgave 3

Met een fiets verdienen je iets

Automobiliteit wordt een steeds groter probleem in Nederland. De files worden langer en veroorzaken extra kosten. Dit treft ook het Universitair Medisch Centrum (UMC) en haar werknemers. Het UMC stimuleert al jaren het fietsgebruik onder haar werknemers met verschillende maatregelen: bron 4.

Het UMC presenteert een nieuw plan om dit fietsgebruik nog verder te bevorderen: bron 5. De ondernemingsraad van het UMC is enthousiast over het plan, maar waarschuwt wel: "Wij denken dat het UMC in haar plan onvoldoende rekening houdt met het risico op moreel wangedrag."

Gebruik bron 4 bij de vragen 12 en 13.

- 2p **12** Leg uit dat er bij de investeringen die door het UMC zijn gedaan voor fietsvoorzieningen sprake kan zijn van verzonken kosten.
- 2p **13** Bereken de verwachte besparing op jaarbasis die het UMC met de genoemde maatregelen kan realiseren in 2010, vergeleken met de situatie vóór 2005.

Gebruik bron 5.

- 2p **14** Leg uit hoe er een risico op moreel wangedrag (moral hazard) van werknemers kan ontstaan bij uitvoering van het UMC-fietsplan.

Uit onderzoek blijkt dat een werknemer in 2011 aan reiskostenvergoeding per dag minimaal € 5 voordeel wil hebben om de auto te laten staan en de fiets te nemen voor het woon-werkverkeer.

Gebruik bron 6 en bovenstaande zin.

- 2p **15** Toon met een berekening aan dat de fietsvergoeding door het UMC tenminste 45,71 (afgerond) cent per kilometer moet bedragen, om te zorgen dat een werknemer in 2011 voor het woon-werkverkeer overstapt van de auto naar de fiets.

Een vervoerseconoom is het niet eens met een onderdeel van de prognose in bron 6: "Ik denk dat bij de groep werknemers die binnen tien kilometer van het werk wonen het gemiddelde aantal fietskilometers zal toenemen na invoering van het UMC-fietsplan."

Gebruik bron 5 en bron 6.

- 2p **16** Beschrijf de afweging van werknemers van het UMC die kan leiden tot een toename van dit gemiddelde aantal fietskilometers bij deze groep werknemers.

bron 4 fietsen met beleid: steeds meer UMC-ers op de fiets

uit een krant:

“Vanaf 2005 bevordert het UMC het gebruik van de fiets door haar werknemers. Het aantal werknemers dat voorheen de auto gebruikte en nu op de fiets naar het werk komt, is vanaf 2005 tot en met 2010 met 450 personen toegenomen. Er zijn extra voorzieningen getroffen voor betere fietsbereikbaarheid en fietsreparatie, ten bedrage van € 65.000 per jaar. Het UMC ziet deze investering als één van de besparingen: jaarlijks kosten autoparkeerplaatsen € 1.500 per werknemer, voor fietsparkeerplaatsen is dat slechts € 120 per werknemer. Het UMC heeft berekend dat de dagelijkse files rondom de stad jaarlijks leiden tot inkomstenverlies voor het UMC van € 1 miljoen. Het gaat dan bijvoorbeeld om niet nagekomen afspraken in de polikliniek door te laat gekomen personeel. Door vermindering van de files hoopt het UMC dit inkomstenverlies te halveren, hetgeen ook gezien wordt als een besparing.”

bron 5 UMC-fietsplan: fiets van de werkgever met GPS

vervolg uit de krant:

“Maar het UMC gaat verder: vanaf 2011 gaat het UMC alle fietsende werknemers een hogere prijs per kilometer vergoeden dan werknemers die toch de voorkeur geven aan de auto om op hun werk te komen. Daarnaast stelt het UMC aan werknemers gratis een fiets in bruikleen ter beschikking. Deze fiets is uitgerust met het Global Positioning System (GPS), waardoor het aantal fietskilometers berekend kan worden. Vanwege de privacy mogen de locaties, tijden en data niet per werknemer op naam geregistreerd worden. Er vindt wel registratie plaats van het aantal reisdagen per werknemer. De fiets mag alleen voor woon-werkverkeer gebruikt worden.

Uit eigen onderzoek van het UMC is gebleken dat gewoontegedrag de belangrijkste reden is om de auto te gebruiken voor woon-werkverkeer, ook bij afstanden korter dan 10 kilometer.”

bron 6 gegevens van de groep UMC-werknemers met een enkele reisafstand korter dan 10 kilometer

	situatie 2010 vóór invoering plan	prognose UMC: situatie 2011 na invoering plan
aantal autogebruikers ^{*)}	20%	8%
gemiddeld aantal autokilometers (enkele reis)	7	7
autovergoeding per kilometer	19 cent	10 cent
aantal fietsgebruikers ^{*)}	37%	49%
gemiddeld aantal fietskilometers (enkele reis)	7	7
fietsvergoeding per kilometer	0 cent	... (vraag 15)
^{*)} als percentage van het totaal aantal werknemers met een enkele reisafstand korter dan 10 kilometer; het resterende deel maakt gebruik van het openbaar vervoer of komt te voet		

Opgave 4

China versus de VS

De economische politiek van China is onder andere gebaseerd op lage arbeidskosten, modernisering van de infrastructuur en een lage wisselkoers van de eigen munt (yuan) ten opzichte van de Amerikaanse dollar. De waarde van de yuan is gekoppeld aan de waarde van de dollar. Het grote handelsoverschot van China met de Verenigde Staten van Amerika (VS) zorgt voor een opwaartse druk op deze wisselkoers. De aankoop door de Chinese monetaire autoriteiten van veel waardepapieren in dollars, met name Amerikaanse staatsobligaties, zorgt juist voor een neerwaartse druk. Deze aankoop is weer belangrijk voor de VS, want op die manier financiert de Amerikaanse overheid een deel van haar enorme begrotingstekort.

Toch heeft de regering van de VS veel kritiek op de kunstmatig laag gehouden koers van de yuan: dit biedt Chinese exporteurs een concurrentievoordeel. De regering van de VS overweegt daarom invoerheffingen op Chinese producten en andere invoerbepalingen af te dwingen bij de Wereldhandelsorganisatie WTO.

- 1p 17 Noem nog een andere invoerbepalende maatregel dan invoerheffingen, die de VS kan gebruiken tegen China.
- 4p 18 Beschrijf twee nadelen die invoerbepalingen door de VS tegen China kunnen hebben voor de economie van de VS.

Met betrekking tot de wisselkoers van de yuan in dollars is het volgende bekend:

juli 2008 - maart 2009	1 yuan = 0,146 dollar
maart 2009 - maart 2010	geleidelijke stijging van deze koers met 1,83%
maart 2010	een econoom beweert dat de yuan ten opzichte van de dollar nog steeds 40% ondergewaardeerd is

- 2p 19 Bereken, in twee decimalen nauwkeurig, de koers van de yuan in dollars die volgens deze econoom de juiste waarde zou weergeven in maart 2010.

Een woordvoerder van de Chinese regering zegt:

“Een heel geleidelijke koersstijging van onze munt is voor ons geen probleem, maar wat de regering van de VS van ons land eist, tientallen procenten koersstijging binnen een jaar, zou zeer schadelijk zijn voor de Chinese economie. Ik beweer dat onze binnenlandse economie nog niet sterk genoeg is om het te verwachten verlies aan exportopbrengsten op te vangen.”

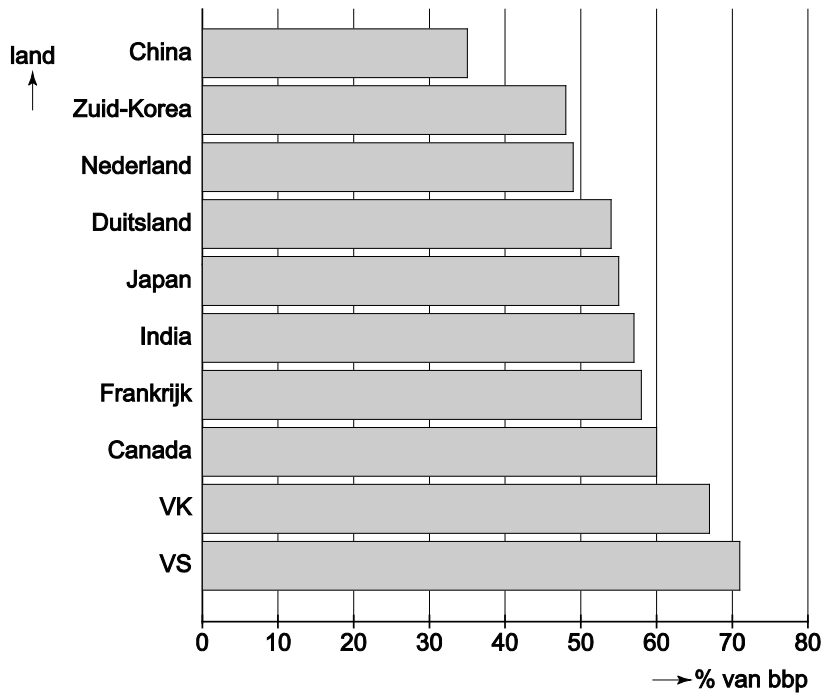
Gebruik bron 7 en bron 8.

- 4p 20 Beschrijf twee argumenten die de bewering van de woordvoerder kunnen ondersteunen: één argument op basis van bron 7 en één argument op basis van bron 8.

Gebruik bron 8, onderdeel B.

- 2p 21 Beschrijf, met gebruik van gegevens uit dit deel van bron 8, één argument dat de bewering van de woordvoerder kan tegenspreken.

bron 7 particuliere consumptie in procenten van het bruto binnenlands product (bbp) (2009)

bron 8 economische kerngegevens China

	2000-2005	2006	2007	2008	2009	2010
A: waarde, in % van het nominaal bbp						
investeringen bedrijven en overheid	37,7	40,7	40	41,1	45	n.b.
export	25,7	35	35,4	32,7	24,5	n.b.
saldo lopende rekening	3,1	9,1	10,7	9,6	6,2	n.b.
nationale besparingen	42,6	51,7	53	53,2	53,1	n.b.
B: volume, % mutatie t.o.v. vorig jaar						
particuliere consumptie	8	11,3	11	9,4	8	n.b.
investeringen bedrijven en overheid	14,7	22,1	20,2	15,2	36,6	n.b.
export	25,3	23,7	20	7,3	-23,1	n.b.
bbp	9,4	11,6	13	9	7,7	n.b.
C: % mutatie t.o.v. vorig jaar						
prijspeil particuliere consumptie	+1,2	+1,5	+4,8	+5,9	-1,1	+5,2%
kolom 2000-2005: gemiddelde over zes jaren						
kolom 2010: n.b. = niet bekend						

Opgave 5

Spaarloon vrij ... en dan?

Met de spaarloonregeling kunnen werknemers een deel van hun brutoloon belastingvrij op een spaarrekening storten. Dit spaarbedrag is gedurende vier jaren niet vrij opneembaar. Er zijn echter enkele bestedingsdoelen waarvoor een uitzondering wordt gemaakt op deze blokkering. In bron 9 wordt de regeling uitgelegd.

Gebruik bron 9 bij de vragen 22 en 23.

- 2p **22** Noem twee oorzaken waardoor niet iedere deelnemende werknemer een gelijk financieel voordeel behaalt bij het gebruikmaken van de spaarloonregeling.
- 2p **23** Kies één van de vijf mogelijkheden om het spaarloon eerder op te nemen en leg uit welke rol deze mogelijkheid speelt in de financiële levensloop van huishoudens.

In 2010 besluit de Nederlandse regering om het geblokkeerde spaarloon dat is gestort in de jaren 2006 tot en met 2009 vrij te geven voor opname, zonder beperkende voorwaarden. Voor twee miljoen werknemers in Nederland is op 15 september 2010 het geblokkeerde spaarloon eerder vrijgekomen, exclusief de opgebouwde rente. In totaal gaat het om ongeveer vier miljard euro spaargeld.

Gebruik bron 9 en bovenstaande tekst.

- 2p **24** Laat met een berekening zien dat in de jaren 2006 tot en met 2009 niet alle werknemers het maximale bedrag aan spaarloon hebben gestort.

Mevrouw Bernadet Wellens maakt al sinds 1 januari 2006 gebruik van de spaarloonregeling. In verband met het vrijgeven van het spaartegoed op 15 september 2010 stuurt de bank mevrouw Wellens een overzicht, zoals weergegeven in bron 10. Het marginale tarief voor de inkomstenbelasting is voor mevrouw Wellens 42% (box 1).

Gebruik bron 9 en bron 10.

- 2p **25** Bereken het totale belastingvoordeel (box 1) dat mevrouw Wellens in de jaren 2006 tot en met 2009 heeft behaald over haar gestorte spaarloon.
- 2p **26** Maak van de volgende tekst een economisch juiste redenering. Door het vrijgeven van de spaarloontegoeden hoopt de regering ...(1)... te verhogen. Daardoor kunnen de ...(2)... toenemen, hetgeen in tijden van laagconjunctuur de economische groei kan versterken: een voorbeeld van ...(3)... beleid.
Kies uit:
bij (1) de betalingsbereidheid / het gezinsbudget / het vermogen
bij (2) overheidsbestedingen / particuliere bestedingen
bij (3) anticyclisch / procyclisch

De regering denkt dat het vrijgeven van het spaarloon een extra economische groei in Nederland kan realiseren van 0,2%. Enkele economen stellen dat deze maatregel Nederland géén extra economische groei zal opleveren.

- 2p **27** Leg uit waarom het vrijgeven van het spaarloon niet hoeft te leiden tot extra economische groei in Nederland.

bron 9 hoe werkt de spaarloonregeling?

- Werknemers mogen een bedrag van maximaal € 613 per kalenderjaar van hun brutoloon sparen. Over dit bedrag dragen zij geen belasting en premies af in box 1 van de inkomstenbelasting. Het belastbaar inkomen wordt dus lager.
- Dit spaargeld wordt niet meegeteld voor de belasting in box 3.
- Het geld moet op een aparte spaarrekening worden gestort en mag vier jaar lang **niet** opgenomen worden.
- Er zijn enkele gevallen waarin opname binnen vier jaar **wel** is toegestaan:
 - 1 de aankoop van een eigen woning
 - 2 de start van een eigen bedrijf
 - 3 de kosten van kinderopvang
 - 4 studiekosten
 - 5 vrijwillige pensioenpremie
- Als de werknemer het spaarloon tussentijds opneemt op een wijze die niet binnen de bovenstaande voorwaarden valt, dan wordt het opgenomen spaarloon gezien als ‘gewoon’ loon en is de werknemer alsnog belasting en premies verschuldigd.

bron 10 overzicht spaarloonrekening van mevrouw Wellens: resultaat spaarjaren 2006-2009 en totaalsaldo voor de vrijstelling

		Beter Sparen Voor het beste resultaat op uw spaarloonrekening www.Betersparen.nl	
Rekeninghouder: Mevrouw B. Wellens Vorstengraflaan 224 5141 AA Uden			
datum	inleg	bedrag	saldo
1-1-2006	storting spaarloon	€ 613,00	€ 613,00
1-1-2007	storting spaarloon rente 2006	€ 613,00 € 15,33	€ 1.241,33
1-1-2008	storting spaarloon rente 2007	€ 613,00 € 31,03	€ 1.885,36
1-1-2009	storting spaarloon rente 2008	€ 613,00 € 47,13	€ 2.545,49
15-9-2010	rente 2009	€ 45,08	€ 2.590,57
15-9-2010	totale inleg over de jaren 2006 tot en met 2009 totaal bijgeschreven rente		€ 2.452,00 € 138,57

NB De storting 2010 is weggelaten, omdat deze niet onder de vrijstellingsregeling valt.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.